

УДК 330.341.2:336.77(477)

*О. Л. Лаврик, старший викладач,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ

Виявлений за допомогою аналізу вплив банківських установ як фінансових посередників на національну економіку та сучасні тенденції і проблеми їх функціонування дозволили поліпшити шляхи вдосконалення процесу банківського кредитування, обґрунтувати напрями та визначити форми підвищення ефективності діяльності банків.

Ключові слова: банківські установи, кредитні портфелі банків, інвестиції, фінансові посередники.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки ключовим елементом у процесі перерозподілу капіталу залишається банківське кредитування. Воно є невід'ємною складовою розвитку економічних відносин і передбачає збереження рівноваги між наявними в суспільстві тимчасово вільними коштами та обсягами ресурсів. Саме банківське кредитування найсуттєвіше впливає на динаміку ВВП, обсяги реалізованих товарів і послуг, індекси споживчих цін, курс національної валюти тощо. Порівняно з впливом, що здійснюють інші суб'єкти фінансового посередництва, аніж банківські установи, банківське кредитування суттєво переважає за всіма аспектами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науковій літературі сутність процесу та проблеми банківського кредитування розглянуті на достатньому рівні. Так, сучасний стан і шляхи вирішення проблем банківського кредитування в Україні досліджено в роботах Т. Ф. Григораш і С. С. Пільгуй, проблеми та перспективи організації споживчого кредитування – у працях М. І. Іоргачова. Проте недостатньо проаналізованими залишаються питання вдосконалення процесу банківського кредитування у посткризовий період.

Мета статті полягає в удосконаленні механізмів банківського кредитування, обґрунтуванні необхідності його постійного розвитку в умовах забезпечення виходу України з кризового стану.

Виклад основного матеріалу. Скорочення останнім часом банками своєї діяльності у сфері кредитування внаслідок світової економічної кризи та політичних і економічних подій, які відбуваються в Україні, похитнули економіку нашої держави та помітно вплинули на показники кредитного портфеля українських банків [3], динаміка розмірів і структури яких бажає кращого. Динаміка розмірів і співвідношення кредитних портфелів провідних банків України у період з 2006 по 2011 р. наведені в таблиці 1.

Таблиця 1 – Динаміка вартості кредитних портфелів провідних українських банків протягом 2006–2011 рр. (тис. грн.) та динаміка їх частки в загальному обсязі банківського кредитування в Україні

Банк	01.01.2006	01.01.2007	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012
ПРИВАТБАНК	16 095 857	28 767 500	41 694 303	72 788 727	74 991 912	101 855 171	122 922 207
ОЩАДБАНК	1 997 809	4 456 734	8 864 137	34 883 269	44 601 114	44 778 201	58 837 920
УКРЕКСІМБАНК	7 401 327	13 993 034	22 350 078	38 332 383	48 308 667	52 094 251	52 752 692
РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	12 729 719	21 735 198	37 253 383	54 727 538	48 724 527	43 853 742	42 725 360
УКРСИББАНК	7 863 635	18 212 232	30 793 605	50 412 435	45 275 528	38 699 290	23 370 750
УКРСОЦБАНК	7 251 818	12 690 496	24 163 803	43 688 696	40 556 670	37 473 835	37 251 474
ПРОМІНВЕСТБАНК	11 308 062	14 494 004	21 177 209	24 093 128	24 462 012	25 712 093	29 226 982
ОТП БАНК	6 018 368	9 801 208	15 627 831	31 241 435	29 056 316	21 479 927	20 139 457
“НАДРА”	4 298 292	7 247 781	14 566 111	24 391 894	24 793 313	24 547 457	25 184 121
ПРИВАТБАНК	19,01	17,88	14,29	13,94	14,25	19,42	15,10
ОЩАДБАНК	2,36	2,77	3,04	6,68	8,48	8,54	7,23
УКРЕКСІМБАНК	8,74	8,7	7,66	7,34	9,18	9,93	6,48
РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	15,03	13,51	12,77	10,48	9,26	8,36	5,25
УКРСИББАНК	9,29	11,32	10,55	9,66	8,6	7,38	2,87
УКРСОЦБАНК	8,56	8,79	8,28	8,37	7,71	7,14	4,58
ПРОМІНВЕСТБАНК	13,35	9,01	7,26	4,62	4,65	4,9	3,59
ОТП БАНК	7,11	6,09	5,36	5,98	5,52	4,09	2,47
“НАДРА”	5,08	4,5	4,99	4,67	4,71	4,68	3,09

Протягом 2006–2008 рр. динаміка розміру кредитних портфелів банків була позитивною, але починаючи з 2009 року, у зв'язку з економічною кризою, майже всі банки зменшили обсяги кредитування. Незважаючи на суттєве збільшення обсягів кредитування протягом 2011 року Приватбанком і Ощадбанком (більш ніж на 21 млрд грн. (або 20 %) та 14 млрд грн. (або 31 %) відповідно), ці банки значно поступилися часткою ринку банківського кредитування. Так, Приватбанк втратив 4,32 % ринку, а Ощадбанк – 1,31 %.

Перерозподіл часток відбувся на користь Укрексімбанку, ПУМБ та ВТБ (два останні не увійшли до переліку банків, обраних для дослідження). Найбільшу частку ринку залишає за собою Приватбанк (15,10 %). Значно поступився позиціями за останні шість років ОТП Банк, частка якого зменшилась із 7,11 % у 2006 р. до 2,47 % у 2011 році.

Загальна частка розміру кредитного портфеля провідних банків становить 50,67 %. Таким чином, аналіз динаміки та структури кредитних портфелів обраних банків характеризує більше ніж половину ринку банківського кредитування України. Загальну динаміку розподілу часток можна побачити на рисунку 1.

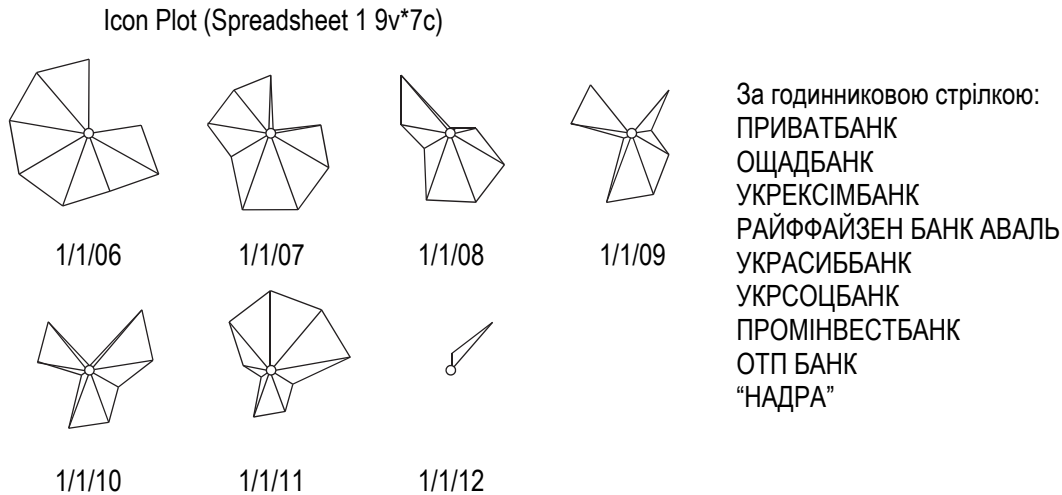

Рисунок 1 – Динаміка розподілу часток ринку банківського кредитування протягом 2006–2011 рр.

Таким чином, з рисунка 1 можна побачити, що найбільш рівномірно частки ринку банківського кредитування України було розподілено у 2006–2008 рр., тобто до настання економічної кризи, а також протягом 2010 року. Наявність коливань у структурі ринкового розподілу між банками свідчить про вплив зовнішніх факторів на результати діяльності банків. Перевірити чутливість банків у сфері кредитування можна при побудові поліномів.

Звичайний поліном другого порядку можна подати у вигляді рівняння (1), яке фактично є звичайним квадратним рівнянням:

$$y_t = ax_{t-2}^2 + bx_{t-1} + C \quad (1)$$

де y – поточне значення частки ринку банківського кредитування;

a – коефіцієнт впливу значення частки банківського кредитування позаминулого періоду ($t - 2$);

b – коефіцієнт впливу значення частки банківського кредитування минулого періоду ($t - 1$);

$x_{(t-1),(t-2)}$ – значення частки банківського кредитування минулих періодів;

C – вільний член рівняння.

Чим більше коефіцієнт відрізняється від нуля, тим сильніше впливають попередні значення частки банківського кредитування на теперішній показник, тим менший вплив зовнішніх факторів на діяльність банку у сфері кредитування.

На рисунку 2 зображено динаміку частки ринку протягом 2006–2011 рр. і побудовано в прикладному пакеті Statistica 6.0. поліном другого порядку.

Як видно з графіка, побудований поліном загалом характеризує наведену динаміку та є таким, що можна використовувати для проведення аналізу. Коефіцієнти побудованого полінома свідчать про наявність впливу на частку ринку попередніх значень цього показника, тобто на розмір частки ринку в теперішньому часі суттєво впливає розмір частки у попередніх періодах (наявність у рівнянні коефіцієнта при невідомій X , який більший за одиницю).

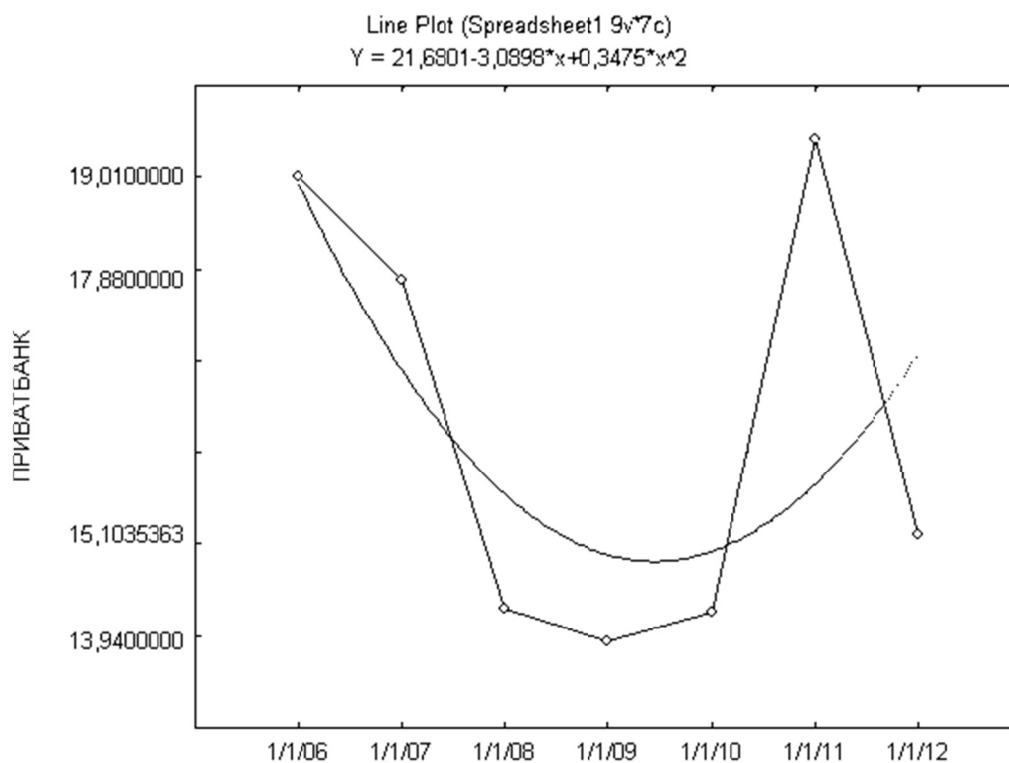

Рисунок 2 – Динаміка частки ринку Приватбанку протягом 2006–2011 рр. і побудований поліном

Таким чином, можна дійти висновку, що на динаміку ринкової частки Приватбанку у банківському кредитуванні більшою мірою впливають внутрішні фактори, тобто він є менш чутливим до факторів зовнішніх. Підвищена чутливість саме до внутрішніх факторів дозволяє банку вирішувати наявні проблеми з використанням стратегічного

менеджменту. Банки, діяльність яких більшою мірою залежить від зовнішніх факторів (у рівнянні поліному яких відсутні коефіцієнти при невідомій X , більші за одиницю), стикаються з проблемами глобального характеру, вирішення яких залежить більшою мірою не від банківського менеджменту, а від економічного клімату в країні. Побудовані поліноми для динаміки частки ринку банківського кредитування інших банків наведено на рисунку 3. Найближче до фактичних значень частки ринку банківського кредитування наблизилися теоретичні розраховані значення поліномів для Промінвестбанку, Укрсиббанку та Райффайзен Банку Аваль.

Значення коефіцієнтів у рівняннях поліномів наведені в таблиці 2.

Таблиця 2 – Коефіцієнти поліномів, побудованих при розподілі часток ринку банківського кредитування

Банк	Коефіцієнти при X та X^2	
ПРИВАТБАНК	-3,0898	0,3475
ОЩАДБАНК	2,3979	-0,1587
УКРЕКСІМБАНК	0,2594	0,0449
РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	-0,9114	-0,0787
УКРСИББАНК	2,3214	-0,42
УКРСОЦБАНК	0,9364	-0,1877
ПРОМІНВЕСТБАНК	-4,3367	0,363
ОТП БАНК	0,1888	-0,1028
“НАДРА”	0,448	-0,0822

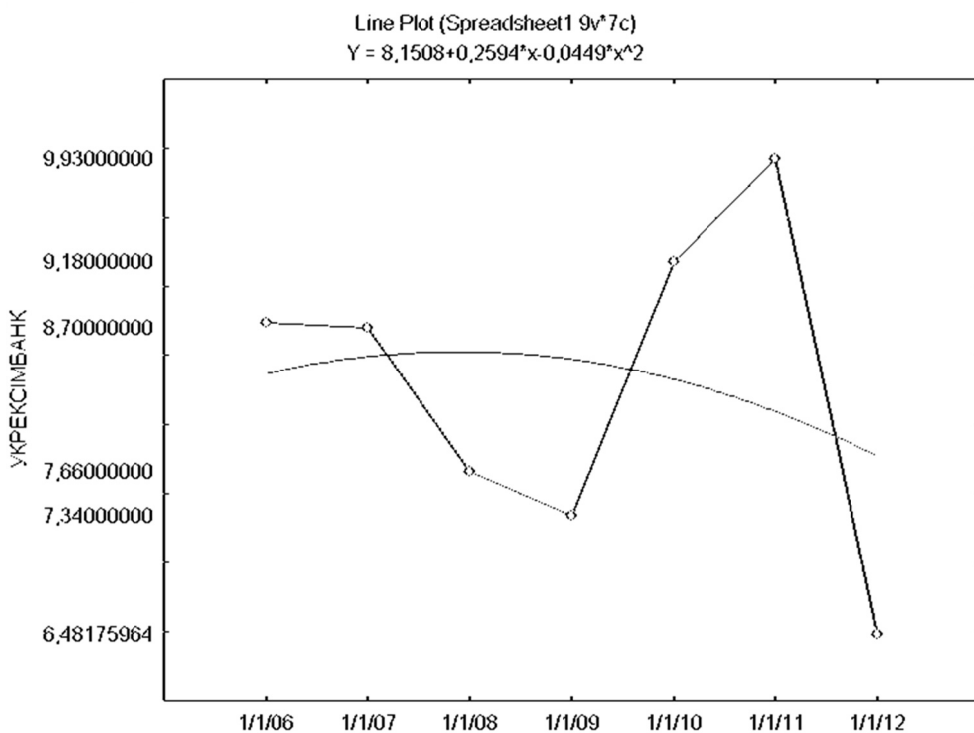
З огляду на дані таблиці 2 найменшого впливу від зовнішніх факторів зазнають Приватбанк, Ощадбанк, Укрсиббанк і Промінвестбанк. Для більш глибокого розуміння сутності наявних проблем у банківському кредитуванні та шляхів їх можливого вирішення необхідно дослідити структуру кредитних портфелів банків.

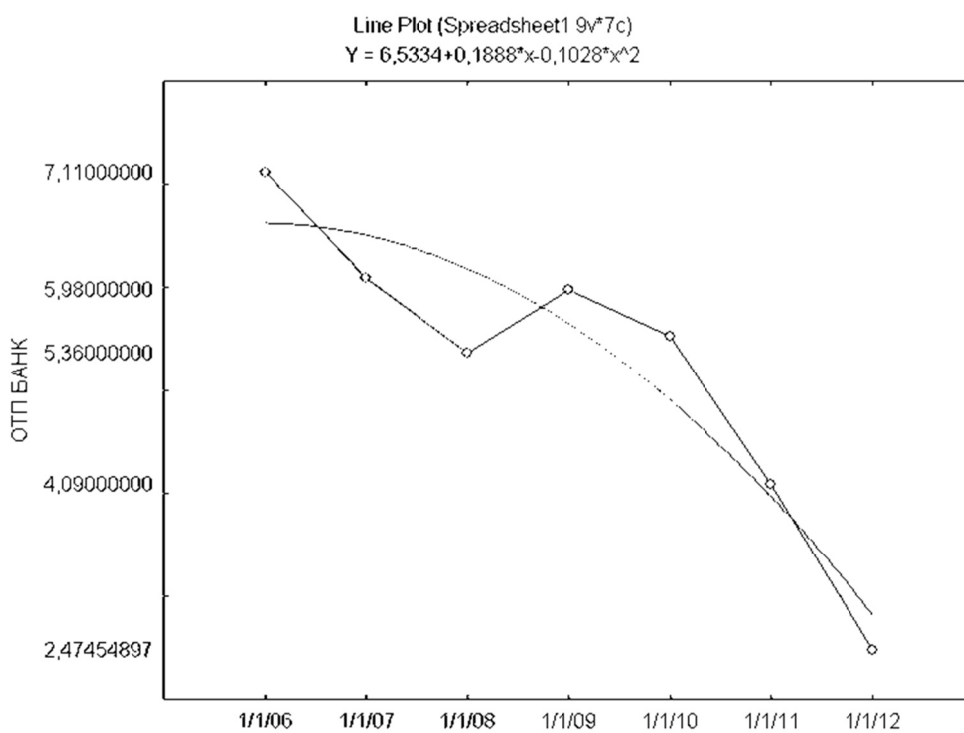
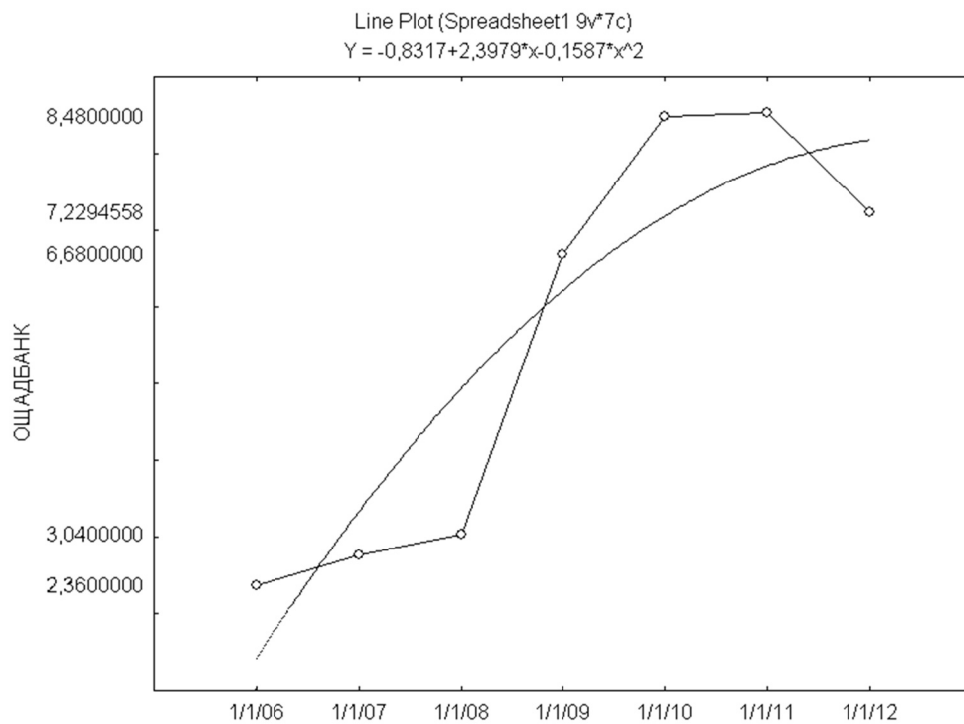
Одним із пріоритетних напрямків кредитування є промисловість, на яку припадає значна частка кредитів (23,9 % на кінець грудня 2008 р.; 22 % на кінець грудня 2009 р.; 24,3 % на кінець грудня 2010 р. та 29,3 % на кінець лютого 2011 р.). Значну частку загального обсягу кредитів, наданих у промисловість, займає переробна промисловість [5], а саме такі галузі, як: виробництво харчових продуктів, напоїв; металургійне виробництво та хімічне виробництво. Протягом останніх років

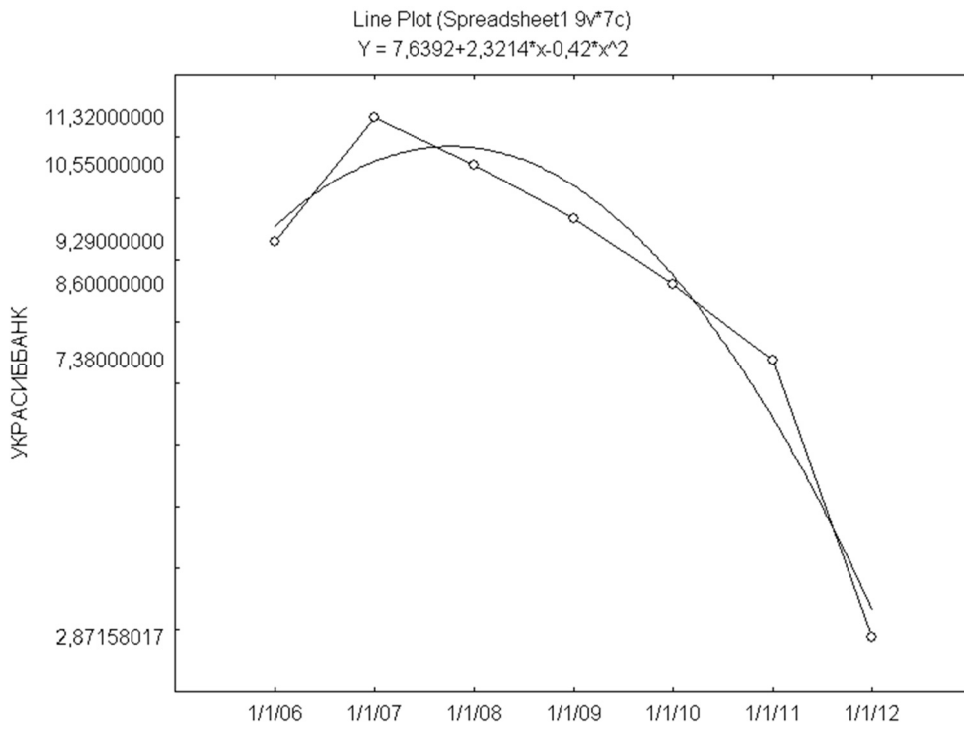
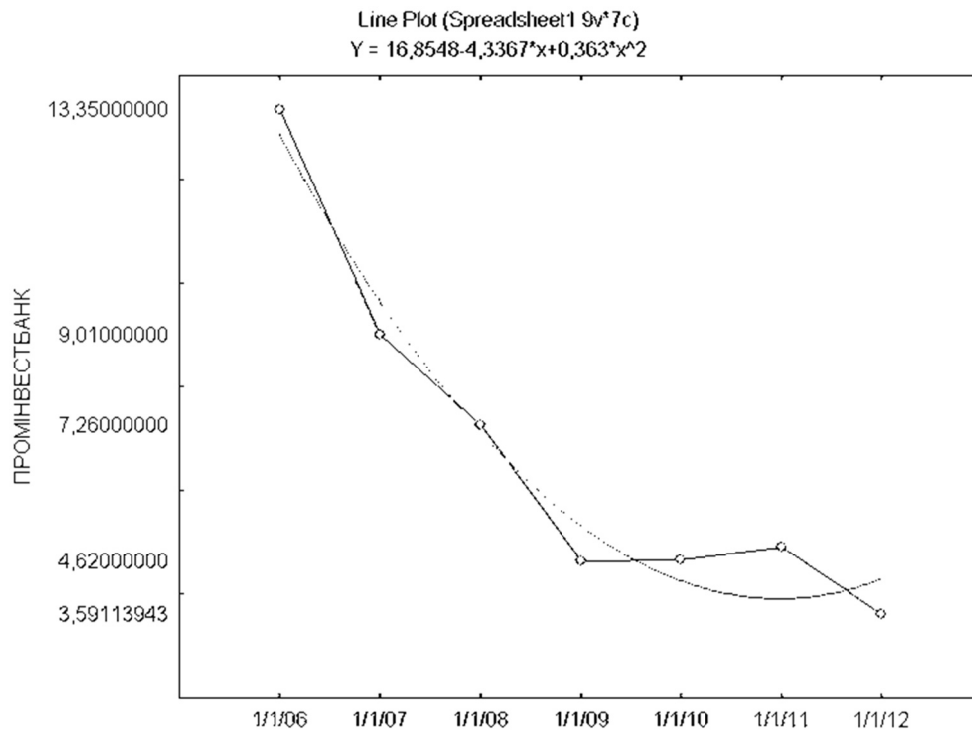
ці три галузі отримували значні кредитні ресурси. З усіх виданих кредитів у переробну промисловість за 2008–2011 рр. їх частка становила: 46,6 % у 2008 р.; 46,8 % у 2009 р.; 51,6 % у 2011 році. Так, стабільно високу частку становлять кредити у металургійне виробництво, що пов'язано з його орієнтацією на експорт і високим рівнем дохідності.

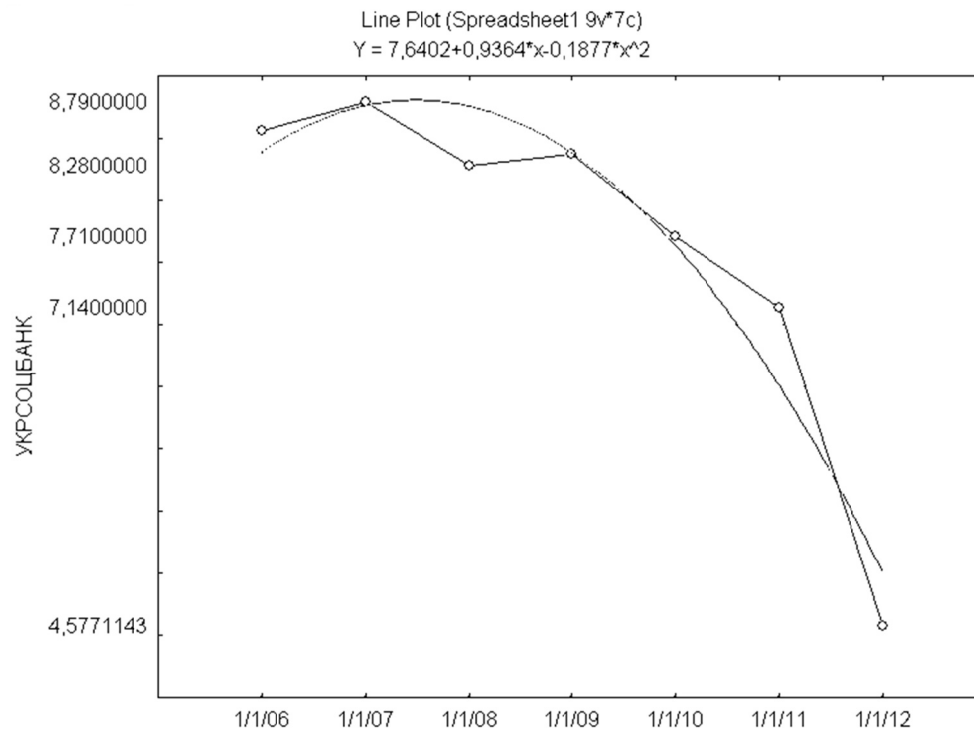
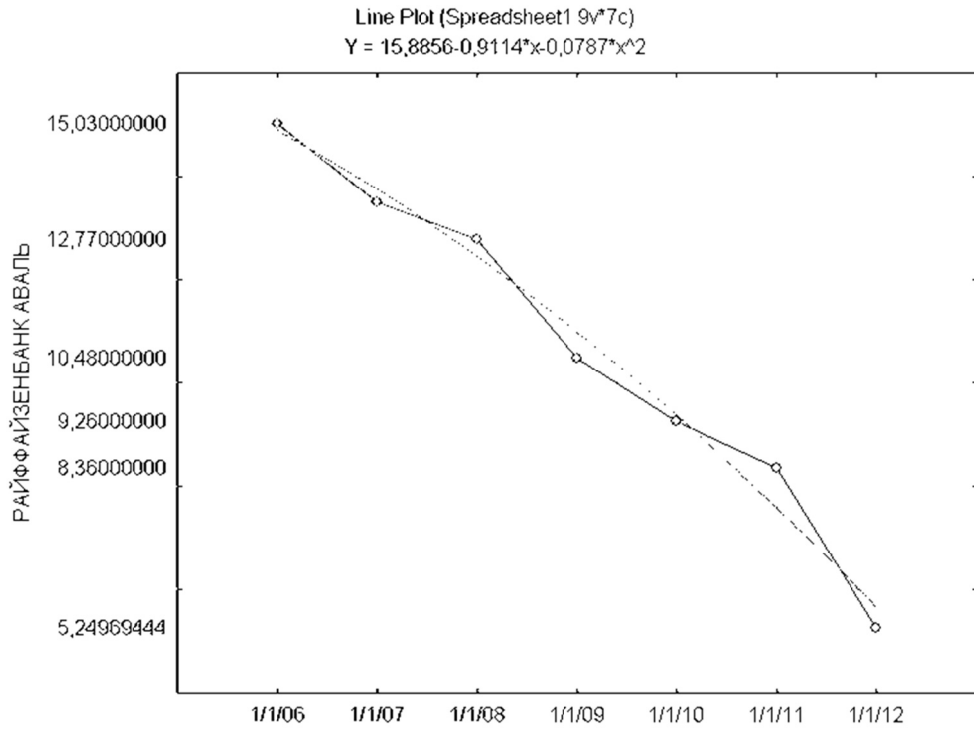
Якщо розглянути надання довгострокових кредитів, то тут спостерігається те саме: близько 40 % усіх довгострокових кредитів отримали теж ці галузі економіки.

Сьогодні чітко виділяються ті сфери економіки, які банківські установи, незважаючи на недавню фінансову кризу, все ж готові забезпечити фінансуванням. Так, банки готові кредитувати харчову промисловість незалежно від кризи, політичних обставин у країні та пори року, вважаючи її однією з пріоритетних галузей [4].

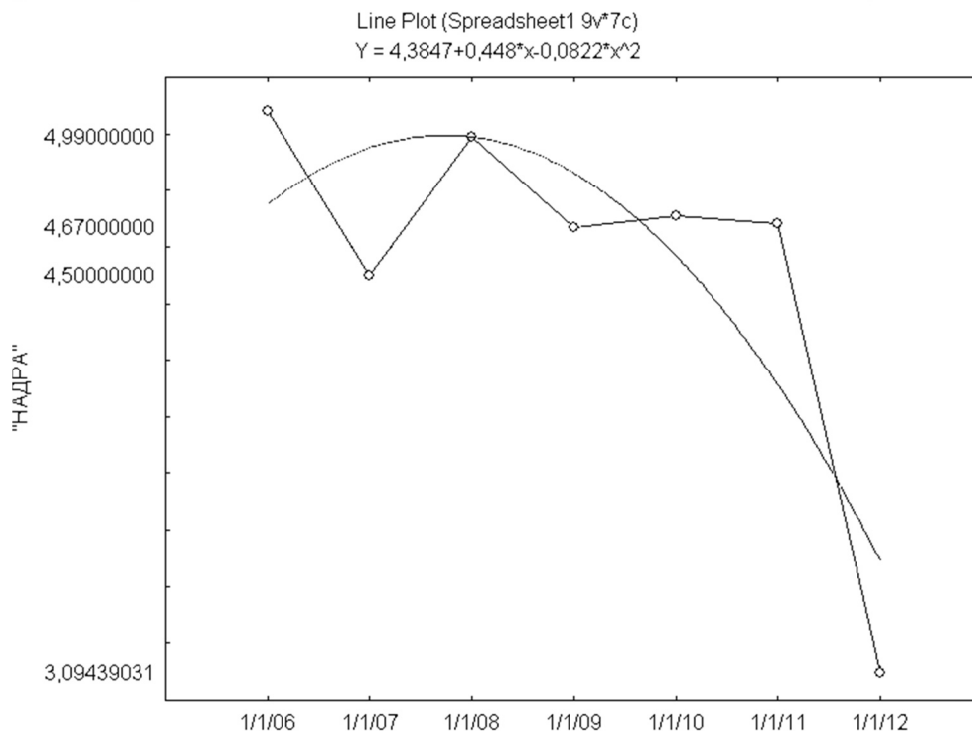

Рисунок 3 – Динаміка частини ринку провідних банків протягом 2006–2011 рр. і побудовані поліноми

Що стосується підприємств інших галузей економіки, то ускладнення умов доступу до зовнішніх джерел фінансування (високі відсоткові ставки за кредитами) та погіршення їх фінансового стану зумовили поступове уповільнення темпів кредитування.

Отже, для більшості суб'єктів господарювання з настанням кризи обсяги кредитування (особливо довгострокове кредитування) значно зменшились і сьогодні є недостатніми для провадження їхньої діяльності. Усе це дозволяє зробити висновок, що надання українськими банками кредитних ресурсів суб'єктам господарювання залишається фрагментарним, оскільки банки кредитують певні галузі економіки, а утримання високих відсоткових ставок для більшості позичальників говорить про те, що банки, незважаючи на поступове відновлення сприятливої економічної ситуації, досі оцінюють ризики як високі [4]. За станом на 01.01.2012 загальний кредитний портфель банків України мав такий структурний розподіл (табл. 3).

Таблиця 3 – Структура кредитного портфеля банків України за станом на 01.01.2012

Види економічної діяльності	Галуzeвий розподіл	Валютна структура		
	Усього	долар США	євро	інші валюти
Усього	100	85,79	12,19	0,48
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	4,45	82,07	10,76	1,42
Рибальство, рибництво	0,02	100,00	0,00	0,00
Добувна промисловість	2,92	91,87	7,27	0,00
Переробна промисловість	32,41	82,19	15,77	0,49
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	3,58	62,72	34,16	0,00
Будівництво	7,29	92,79	6,56	0,44
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку	30,71	89,21	9,19	0,41
Діяльність готелів і ресторанів	1,44	95,60	3,39	1,00
Діяльність транспорту та зв'язку	4,79	86,48	11,86	1,09
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг і надання послуг підприємцям	11,39	89,20	8,79	0,29
Освіта	0,01	99,09	0,91	0,00
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,27	81,50	5,18	0,12
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	0,72	67,04	32,39	0,57

Джерело: розраховано автором на основі даних Національного банку України www.bank.gov.ua/Statist/elbul.htm.

Таким чином, у галуzeвому розподілі кредитування української економіки за станом на 01.01.2012 ключові позиції займали переробна промисловість і виробництво (32 %), торгівля та споживче кредитування (30 %), операції з нерухомістю та будівництво (19 %).

Останніми роками відбувалося зростання не лише абсолютних величин кредитів, наданих банками фізичним особам, а й питомої ваги споживчих кредитів у загальній сумі банківських кредитів. Водночас слід зазначити, що вітчизняні банки зіткнулися з проблемою неповернення населенням отриманих кредитів. Ця проблема є однією з головних, вона підкреслює актуальність розробки методик оцінки кредитоспроможності фізичних осіб і ризику банків при споживчому кредитуванні [7].

З 2008 року починається стрімке зростання споживчого кредитування, яке відбувалося навіть в умовах фінансової нестабільності, коли банки змінювали умови кредитування майже щомісяця. Але поступово, починаючи з 2009 року, обсяги кредитів почали зменшуватися. Кредити, надані домашнім господарствам депозитними корпораціями (банками), на кінець грудня 2011 р. становили 201,22 млрд грн., а темп їх приросту становив $-4,0\%$ у річному обчисленні порівняно з $-13,14\%$ на кінець грудня 2010 року. Темпи приросту споживчих кредитів становили $2,6\%$ у річному обчисленні, у національній валюті $26,16\%$ у річному обчисленні, в доларах США $-21,5\%$ у річному обчисленні. Темпи приросту кредитів на нерухомість становили $-14,0\%$ у річному обчисленні, у тому числі в доларах США $-19,3\%$ у річному обчисленні [www.bank.gov.ua/Statist/elbul.htm. – 01.01.2012 р.].

Структурний розподіл кредитних портфелів провідних українських банків наведено в таблиці 4. На основі даних таблиці можна зробити висновок, що загальним тенденціям у структурі кредитного портфеля більше за інших відповідають кредитні портфелі Приватбанку, Ощадбанку, Укрексімбанку та Промінвестбанку. Саме ці банки, згідно з даними таблиці 2 (за винятком Укрексімбанку), зазнають найменшого впливу зовнішніх факторів економіки.

Таблиця 4 – Галузева структура кредитних портфелів провідних банків України за станом на 01.01.2012 (%)

Банк	Виробництво	Нерухомість	Торгівля	Сільське господарство	Фізичні особи	Держава	Інше
ПРИВАТБАНК	12,26	3,99	43,16	2,93	20,19	0,01	17,46
ОЩАДБАНК	15,19	40,19	4,8	1,75	7,2	7,23	23,64
УКРЕКСІМБАНК	35,4	9,4	17,6	8,5	14,8	5,2	8,1
РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	4,6	11,9	26,4	9,3	33,3	0	14,5
УКРСИББАНК	8,26	2,65	17,98	0,76	62,72	0,001	7,63
УКРСОЦБАНК	11,41	12,12	18,2	1,23	49,64	0,02	7,38
ПРОМІНВЕСТБАНК	38,2	19,2	24,7	3,5	2,7	0	11,7
ОТП БАНК	25,5	11,4	22,9	1,1	34,8	0	4,3
“НАДРА”	7,18	8,93	12,7	2,34	56,18	0,05	12,62

Однією з ключових умов успішності банківського кредитування є наявність високоякісних кредитних продуктів як для фізичних осіб, так

і корпоративних клієнтів банку як фінансового посередника. Якість кредитного продукту банку визначає ефективна відсоткова ставка.

Ефективна ставка відсотка – це та ставка відсотка, яку реально сплачує позичальник і яка охоплює витрати на обслуговування кредиту. Ефективна відсоткова ставка за кредитом враховує не лише відсотки за кредитом за рік, а й періодичність виплат за ним, а також усі витрати позичальника, пов'язані з отриманням і обслуговуванням кредиту згідно з кредитним договором. Слід пам'ятати, що під час розрахунку ефективної ставки враховують тільки ті витрати й комісії, які позичальник виплачує безпосередньо банку, не зараховуючи витрати на страхування й інші, не менш витратні, статті. Ефективну відсоткову ставку розраховують для кожної кредитної програми, залежно від її індивідуальних умов [2].

Ефективну ставку відсотка (ECB) розраховують як суму відсотків за кредитом і комісійної винагороди, віднесену до середньозваженої суми основного боргу за кредитом (K_{cpe}) і помножену на зворотне відношення кількості місяців кредитування (n) до 12 (кількості місяців у році):

$$ECB = (\text{відсотки} + \text{комісійні}) / K_{cpe} \cdot (12/n) \cdot 100 \%. \quad (2)$$

Реальну ставку відсотка (PCB) розраховують як суму переплати, віднесену до середньозваженої суми основного боргу за кредитом (K_{cpe}):

$$PCB = (\text{сума переплати} / K_{cpe}) \cdot (12/n) \cdot 100 \%. \quad (3)$$

Суму відсотків розраховують додаванням щомісячних видатків з оплати відсотків, які визначаються множенням місячної номінальної відсоткової ставки, вираженої в частках, на суму основного боргу за кредитом у відповідному періоді. Суму комісійної винагороди розраховують множенням ставки комісійної винагороди, вираженої в частках, на суму кредиту [2].

Середньозважена сума основного боргу за кредитом за умови щомісячного погашення боргу рівними частками (диференційований спосіб погашення), що характерне для основних банківських продуктів

кредитування, дорівнює середньозваженій сумі щомісячних залишків тіла кредиту, що визначається за формулою (4) [1]:

$$K_{срв} = (S \cdot (n + 1)) / 2n \quad (4)$$

де $K_{срв}$ – середньозважена сума щомісячних залишків тіла кредиту;
 S – сума кредиту;
 n – кількість місяців кредитування.

Розрахуємо ефективну та реальні кредитні ставки для пропозиції Приватбанку у сфері споживчого кредитування (табл. 5).

Таблиця 5 – Стандартна схема споживчого кредитування Приватбанку [6]

Мінімальна сума кредиту, грн.	Максимальна сума кредиту, грн.	Мінімальний аванс, %	Щомісячна процентна ставка, %	Пільговий період, міс.	Одноразова комісія, %	Щомісячна комісія, %	Строк кредиту, міс.	Страховання за бажанням, % міс.
500	20 000	0	1	0	3	3	-36	0,99*

Оберемо суму кредитування 10 000 грн. на два роки. При сплаті кредиту диференційованим способом за два роки сума відсотків становить 1 200 грн., комісійна винагорода – 7 200 грн., одноразова комісія – 300 грн. Сума переплати за два роки – 8 700 грн. Страховання до уваги не беремо.

Розрахуємо показники за формулами (2)–(4):

$$K_{срв} = 10\,000 \cdot (24 + 1) / 48 = 5\,208,33 \text{ грн.};$$

$$ECB = (1\,200 + 7\,200) / 5\,208,33 \cdot (12/24) \cdot 100\% = 161,28\% \cdot (12/24) = 80,64\%;$$

$$PCB = (1\,200 + 7\,200 + 300) / 5\,208,33 \cdot (12/24) \cdot 100\% = 167,04\% \cdot (12/24) = 83,52\%.$$

Таким чином, при номінальній ставці кредитування 12 % річних, ефективна ставка становить 80,64 % (!), а реальна – 83,52 % за рік.

Варто зауважити, що офіційно найбільше середньозважене значення вартості кредиту для фізичних осіб за банківською системою України у 2011 р. становило 27,7 % 6 червня, а найменше – 17,1 % 5 січня.

Перевагами такого кредитування є лише легкість оформлення та відсутність застави, недоліком, безперечно, – завуальованість реальної вартості кредиту. Для порівняння, Ощадбанк здійснює споживче кредитування приватних осіб за цих самих умов, але зі щомісячною комісією 1 %, тобто *ЕСВ* у цьому банку становитиме 34 %, а *РСВ* – 37 %, але обов'язковою умовою при наданні кредиту є застава або страхування майна, яке купується за кредитні кошти, що збільшить видатки за кредитом.

Висновки. Усі наведені вище проблеми у кредитуванні як фізичних, так і юридичних осіб сповільнюють процес фінансування реальних секторів економіки та, як результат, унеможливають ефективний перерозподіл капіталу в економіці країни. Для їх вирішення та пришвидшення руху грошової маси як у фінансовому, так і у виробничому сегментах доцільно використовувати такі механізми: факторинг, випуск векселів, операції РЕПО, випуск облігацій, інвестування ФОН та ФФБ (в іпотечному кредитуванні).

Список літератури

1. Валюх В. Як визначити кращі умови кредиту [Електронний ресурс] / В. Валюх. – Режим доступу : <http://news.finance.ua/ua/~5/2008/09/04/136152>.
2. Виговський П. Модель розрахунку реальної (ефективної) ставки відсотків по кредитах позичальників сільськогосподарських виробників / П. Виговський, О. Виговський // Вісник Львівського національного аграрного університету. – 2009. – № 10. – С. 207–213. – (Серія “Економіка АПК”).
3. Григораш Т. Ф. Банківське кредитування в Україні: сучасний стан, основні проблеми та шляхи їх вирішення / Т. Ф. Григораш, С. С. Пільгуй // Економічний простір : збірник наукових праць. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2012. – № 62. – С. 119–124.
4. Іоргачова М. І. Проблеми корпоративного кредитування в Україні / М. І. Іоргачова // Економіка розвитку : науковий журнал Харківського національного економічного університету. – 2011. – № 4 (60). – С. 59–62.
5. Матеріали інформаційного сайту Національного банку України <http://www.bank.gov.ua>.
6. Матеріали інформаційного сайту Приватбанку <http://privatbank.ua/>.
7. Петрикiва О. С. Особливості організації споживчого кредитування: проблеми та перспективи / О. С. Петрикiва, М. В. Цеберман // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – Харків, 2011. – С. 38–48.

Отримано 15.04.2014

Summary

Revealed by analysis of the impact of banking institutions as financial intermediaries on the national economy and current trends and issues of their operation have improved ways to improve the process of bank lending, and justify the directions and identify ways to increase the efficiency of banks.